

Menyhárt Krisztina

A MAGYARORSZÁGI BOLGÁR KÖZÖSSÉG NYELVI HELYZETE

Bevezetés

A magyarországi bolgár közösség alkotja az egyik legkisebb létszámú etnikai csoportot Magyarországon (vö. 1. táblázat). A közösség alapját a bevándorló vendégmunkások (bolgárkertészek) és leszármazottaik képezik, akik az 1720-as évektől egészen a II. világháború utáni időszakig folyamatosan települtek be Magyarországra. A jelenlegi közösség gerincét tehát azok a bolgárkertész családok adják, akik 1947 és 1956 között választották Magyarországot lakhelyükké. Kisebb, de nem elhanyagolható része az itt élő bolgároknak a házasság útján vagy tanulmányai révén idekerült személyek. Így, amikor „magyarországi bolgárokról” beszélünk, egy kulturális és nyelvileg heterogén, általában nagyvárosi életmódot folytató közösséget kell elképzelnünk, amelyet közös nyelve, eredete, kultúrája és ünnepei kötnek össze.

Nyelvi szempontból vizsgálva a közösséget, több réteget fedezhetünk fel. A legidősebb bolgárok nemzedéke még őrzi a faluról hozott különböző bolgár dialektusokat, magyar ismereteik pedig igen hiányosak, beszédüket erős akcentus jellemzi. Az ő gyermekeik közül sokan már jártasak mind a bolgár, mind a magyar irodalmi nyelvben, hiszen tanulmányaikat bolgár, illetve magyar oktatási intézményekben végezték. E nemzedék tagjainak többségét lehet stabil kétnyelvűnek nevezni, hiszen mindkét nyelvet viszonylag magas szinten tudják, és használják is. A bolgár közösség legfiatalabb tag-

jainál (harmadik és negyedik generáció) már egyértelműen a magyar nyelv dominanciája figyelhető meg, beindult a nyelvvésztes folyamat (a fogalommal kapcsolatban vö. Bartha 1995).

A jelen tanulmányban a rendelkezésre álló különböző adatok tükrében mutatjuk be a magyarországi bolgár közösség nyelvi helyzetét, a már befejezett vagy még folyamatban lévő nyelvészeti kutatásokat, illetve választ keresünk arra a kérdésre, megőrizhető-e a bolgár nyelv Magyarországon.

I. A magyarországi bolgárok nyelvi helyzete a népszámlálási adatok tükrében

A 2000-ben lefolytatott népszámlálás adatai azt mutatják, hogy a 10 évvel korábbi helyzethez képest a bolgár közösség létszáma nem változott jelentősen – 1990-ben 1370 személy vallotta magát bolgárnak, 2000-ben ez a szám 1358 fő (1. táblázat).

A népszámlálás adatai arra is lehetőséget adnak, hogy pontos információkat kapjunk a bolgárok területi eloszlásáról, így megállapíthatjuk, hogy mintegy 300 településen laknak, a közösség 70,4%-a Budapesten és annak vonzáskörzetében él, 12% a vidéki nagyvárosokban, míg a kisebb településeken 17,6% található. Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy a magyarországi bolgárok zömmel nagyvárosi életet folytatnak, tömbben élő közösségük jóformán nincsen.

Település	A bolgár nemzetiséghez tartozók száma	Kultúrához, hagyományokhoz kötődők száma	Bolgár anyanyelvűek száma	Bolgár nyelvet használók száma
országosan	1358	1693	1299	1118
A fővárosban és környékén, illetve a nagyobb városokban				
Budapest	784	961	755	667
Pest megye	187	231	202	146
Debrecen	15	66	12	18
Miskolc	34	44	28	15
Pécs	36	42	29	17
Szeged	26	31	27	24

1. táblázat A magyarországi bolgárok népességi adatai 2000-ben (forrás: *Nemzetiségi kötődés – a nemzeti, etnikai kisebbségek adatai c. kötet*)

A nyelvi helyzetre vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a magukat bolgár nemzetiségűnek vallók 95,7%-ban bolgár anyanyelvűek is, míg a mindennapokban a kisebbségi nyelvet közülük 82,3% használja. Ez az arány a bolgár kultúrához kötődő személyeknél 76,7%, illetve 66%, vagyis viszonylag magas a nyelvet használók száma. Természetesen a népszámlálási adatokból nem lehet következtetni a nyelvi jártasság szintjére vagy a nyelvhasználat tényleges gyakoriságára, de azért ezek az eredmények jelzik, hogy a bolgár közösség tagjai fontosnak tartják kiemelni, hogy a bolgár nyelvet tartják anyanyelvüknek.

II. A bolgárok körében végzett nyelvészeti vizsgálatok

A magyarországi bolgárok között végzett kutatások egészen a 90-es évek elejéig elsősorban a gazdaságtörténet szemszögéből vizsgálták a bolgárkertészek tevékenységét (vö. Menyhártné Csangova 1989; Boross 1973; Czibulya 1987). Ennek legfőbb oka, hogy a Magyarországon található bolgár közösség nem volt a bulgáriai dialektológiai kutatások tipikus alanya (Szotirov 2000), hiszen nem származtak egyazon területről, illetve nem alkottak nyelvi szigetet a befogadó országban (ellentétben például a Romániában élő bánáti bolgárokkal). A magyarországi bolgárok nyelvhasználatát mindenekelőtt a kétnyelvűség szemszögéből lehet vizsgálni, az erre irányuló kutatások a 90-es években kezdődtek el. Az első munkák Roszica Penkova (1994) nevéhez fűződnek, aki a kétnyelvű gyermekek iskolai nyelvi problémáival foglalkozott. A Bulgarisztikai Kutatóintézet megalakulásával 1996-tól a kutatások is szervezettebbé váltak.

1. Szociolingvisztikai és nyelvhasználati felmérések

Az első, a magyarországi bolgárokkal foglalkozó, nyelvészeti témájú monográfiát Petar Szotirov, a Debreceni Egyetem bolgár lektora készítette 2000-ben. Munkája első részében azt a kérdést vizsgálja, kik is valójában a magyarországi bolgárok, milyen a közösség létszáma, illetve milyen kritériumok alapján számít valaki bolgárnak. A második részben részletesen foglalkozik a bolgár nyelvi helyzettel, a bolgár nyelv szerepével a kisebbségi közösségen belül, a bolgár és a magyar nyelv „versengésével”, az anyanyelvi jártasság szintjével, illetve azokkal a

tendenciákkal és tényezőkkel, amelyek a bolgárok nyelvi helyzetét befolyásolják. A szerző saját megfigyelései és 25 családra kiterjedő kérdőíves felmérése alapján elemzi a bolgár közösség nyelvi állapotát és nyelvhasználati sajátosságait (főleg debreceni és miskolci résztvevőkkel). Eredményeit a 2. és a 3. táblázatban foglaltuk össze.

Szintér	Nyelvválasztás
otthon	inkább magyarul
barátokkal	inkább magyarul
oktatás	inkább magyarul
kereskedelem	csak magyarul
munka	csak magyarul
adminisztráció	csak magyarul
kisebbségi szervezetek	inkább magyarul
vallás	csak bolgáru

2. táblázat A társadalmi kommunikáció nyelvválasztása a magyarországi bolgárok egy csoportjában

A 2. táblázat adatai jól mutatják a bolgár közösségen belül megfigyelhető nyelvi folyamatokat. A bolgár nyelv szinte minden nyelvhasználati színtéren – a családtól a kisebbségi önkormányzatokig – háttérbe szorult, a felmérésben résztvevők inkább magyarul folytatják kommunikációjukat. Az egyedüli hely, hol a bolgár nyelv dominál, a templom, vallási életüket a bolgárok (ugyanúgy, mint más nemzetiségek – vö. Borbély 2000) szinte kizárólag anyanyelvükön élik.

A 3. táblázatban látható a családon belüli interakciók nyelvválasztásának százalékos megoszlása. A kapott adatok alapján Szotirov megállapítja, hogy a bolgár nyelv visszaszorulása leginkább a vegyes (magyar–bolgár) családoknál figyelhető meg. Ezeknél az interakciók döntő többsége (2/3-a) zajlik magyarul. A szerző eredményei azt is mutatják, hogy a bolgár nyelvet a legfiatalabb generáció főleg a (bolgár) nagyszüleivel folytatott kommunikációban használja – ennek aránya a bolgár szülők gyermekeinél 95%, a bolgár anya/magyar apa esetében 60%, míg a bolgár apa/magyar anya esetében 67%.

Nyelvhasználat a családban	Csak magyarul	Főleg magyarul	Mindkét nyelven	Főleg bolgárul	Csak bolgárul
bolgár anya és apa	0	1,7%	8,4%	10,1%	79,8%
bolgár anya magyar apa	60%	13,3%	13,3%	0	13,4%
magyar anya bolgár apa	50%	17%	15,5%	1,7%	15,8%

3. táblázat *Interakciók nyelve a családon belül*

A nyelvmegőrzést, illetve nyelvvesztést befolyásoló jelenségek közül a szerző leginkább a személyes tényezőket emeli ki, mint az életút alakulása, szakmai érvényesülés vagy a szűkebb és tágabb környezet hatásai. Szotirov a nyelvi és etnikai asszimiláció kérdésével is foglalkozik, amely szerint a magyarországi bolgároknál önkéntes és objektív folyamat, és inkább az akkulturáció fogalmával jellemezhető. Mindenesetre a demográfiai mutatók, hosszabb időszakot tekintve, élesen bizonyítják a bolgárok létszámának csökkenését: 1925-ben 25-28 000 bolgárt tartottak számon, 2000-re már csak kb. 1700-at.

Az eddig ismertetett adatokkal korrelálnak Menyhart (2002b) felmérésének eredményei is, amelyek budapesti bolgár–magyar kétnyelvű gyermekek családon belüli és társadalmi nyelvhasználatát térképezték fel (4. táblázat). A vizsgálatban húsz, 9 és 13 év közötti gyermek vett részt, közülük 12-en a budapesti bolgár iskola, míg 8-an magyar általános iskolák diákjai voltak.

Az adatok alapján megállapítottuk, hogy a szűk család nyelvi környezete 15 gyermeknél gyakorlatilag egynyelvű (magyar vagy bolgár), és csupán 5 résztvevő családjában használják rendszeresen mind a két nyelvet, holott a szülők 78%-a mindkét nyelvet beszéli. A gyermekek főként a testvéreikkel és szintén kétnyelvű barátaikkal folytatott kommunikációik során használják párhuzamosan mind a bolgár, mind a magyar nyelvet. Azok a gyermekek, akik magyar iskolába járnak, szinte csak magyar anyanyelvű barátokra tesznek szert, akikkel értelemszerűen magyarul beszélnek. A kisebbségi nyelv őrzői egyértelműen a nagyszülők: a gyermekek 55%-a csak bolgárul társalog velük.

4. táblázat *A bolgár–magyar kétnyelvű gyermekek nyelvhasználati sajátosságai*

Nyelvhasználat	Bolgárul (főleg)	Mindkét nyelven	Magyarul (főleg)
Szülőkkel	7 gyermek	5 gyermek	8 gyermek
nagyszülőkkel*	11 gyermek	5 gyermek	2 gyermek
testvéreikkel*	3 gyermek	8 gyermek	3 gyermek
Barátokkal	–	12 gyermek	8 gyermek

* *nem mindegyik gyermeknek élnek a nagyszülei, illetve némelyiknek nincs testvére.*

A felmérés során arra is megkértük a gyermekeket, hogy értékeljék a bolgár és a magyar nyelvtudásuk szintjét. A résztvevők 55%-a úgy gondolja, hogy a magyar nyelvet tudja jobban, a bolgár esetben ez csak 15%. A gyermekek 30%-a saját benyomása szerint egyformán jártas mindkét nyelvben. Ezek a tények is azt igazolják, hogy a legfiatalabb nemzedéknél megindult a nyelvvesztés folyamata.

2000/2001-ben a Szlovák Tudományos Akadémiával közösen készült több magyarországi kisebbség (köztük a bolgárok is) identitásának és emellett nyelvi helyzetének kérdőíves felmérése, amiben a Bolgár Országos Önkormányzat Bulgarisztikai Kutatóintézete is szerepet vállalt. A célcsoportok a következők voltak: városi fiatal/idős család, illetve vidéki fiatal/idős család (összesen négy csoport), a kutatásban 50 család vett részt. A kapott adatok feldolgozása még folyamatban van, így az eredményekről ebben a tanulmányban nem tudunk beszámolni.

2. Pszicholingvisztikai és fonetikai vizsgálatok

A magyarországi bolgárok nyelvét az elmúlt évtizedben nemcsak szociolingvisztikai, hanem pszicholingvisztikai és fonetikai szempontokból is elemezték, tekintettel a kétnyelvűség időszerű kérdéseire. A kutatások kiterjedtek mind a gyermekek, mind pedig a felnőttek beszédprodukciónak és beszédészlelésének/megértésének vizsgálatára.

A bolgár, illetve magyar nyelvű beszéd időviszonyait vizsgálja Menyhárt (2000) tanulmánya, három korcsoport – gyermekek, felnőttek és idősek

szükség lenne arra, hogy a kétnyelvű gyermekek speciális nyelvtankönyvből sajátítsák el a bolgár grammatikát.

A bolgár–magyar kétnyelvű gyermekek beszédprodukciónak és beszédmegértésének összefüggéseit kutatja több munkájában is Menyhárt (1998; 2001; 2002b). Vizsgálatai a kétnyelvű gyermekek (továbbá a bolgár és a magyar egy nyelvű kontrollcsoportok) beszédtempójára, szókincsére, a szóaktíválási képességére, illetőleg mondat- és szövegértésre terjednek ki. A kapott átlageredményeket az 5. táblázat mutatja.

Nyelv	Beszédprodukción		Mentális lexikon		Beszédmegértés	
	beszédtempó	összes szó	szavak száma	reakcióidő	mondatértés	szövegértés
magyar	7,6 hang/mp	38 db	22,7 db	3,4 mp	92,2%	84,3%
bolgár	7 hang/mp	33,5 db	19,3 db	3,2 mp	92,5%	67,5%

5. táblázat A vizsgált készségek személyenkénti átlagai magyar és bolgár nyelven

(átlagéletkoruk 10, 32 és 73 év) – adatai alapján. A kutatás beszédük artikulációs és beszédtempóját elemzi, és megállapítja, hogy (a) az életkori tényező a beszédben független az egy- vagy kétnyelvűség tényétől, illetve (b) a kétnyelvűek domináns nyelve a beszéd időszerkezetéből is kimutatható.

A kétnyelvűség és az akcentus összefüggéseit a magyarországi bolgárok beszédében akusztikai-fonetikai szempontból elemzi egy másik tanulmányában Menyhárt (2002a). Megállapítja, hogy a kétnyelvű állapot még akkor is hat a beszélő kiejtésére, amikor akcentust sem szubjektíven, sem objektíven nem lehet kimutatni.

A kutatások másik csoportja a bolgár–magyar kétnyelvű gyermekek nyelvi sajátosságait tárja fel. A legelső ezzel kapcsolatos munka Penkova (1994) rövid tanulmánya, amely a bolgár iskolába járó gyermekek nyelvtani hibáit elemzi, különös tekintettel a magyar és a bolgár nyelv kölcsönhatásaira. Kjuksukov (1998; 1999) a bolgár–magyar kétnyelvű iskolások szóbeli narratív képességeit vizsgálja bolgár nyelven, összehasonlítva török–bolgár hasonló korú résztvevők bolgár beszédével. A szerző megállapítja, hogy mindkét gyermekcsoport hasonló hibákat követ el a történetek megformálásakor, például elmulasztják a nem szerinti egyeztetést, helytelen szavakat használnak vagy szabálytalan a mondatszerkesztésük. Nézetei szerint igen nagy

Ez a kísérletsorozat egyértelműen kimutatta a domináns magyar nyelvi környezet hatását (a táblázatban félkövérrel jelöltük azt a mutatót, amelyben a gyermekek jobb teljesítményt nyújtottak). A résztvevők beszédtempója gyorsabb volt magyar nyelven, magyar szókincsük gazdagabb volt, a megadott kezdőhangokkal több szót aktiváltak magyarul, illetve a magyar összefüggő szöveget is jobban értették. A kétnyelvűség kognitív előnyeit bizonyította az a tény, hogy a kétnyelvű gyermekek mindkét nyelven jól dokumentálható fejlődést mutattak az életkor növekedésével. Ez a tendencia nem volt ennyire egyértelműen megfigyelhető az egy nyelvű kontrollcsoportok esetében.

Az elvégzett felmérések és vizsgálatok alapján megállapíthatjuk, hogy a bolgár nyelv visszaszorult a legtöbb használati szintérből, a nyelvvesztés folyamatának jelei is mutatkoznak, különösen a legfiatalabb nemzedék tagjai között, annak ellenére, hogy a magas szintű, balansz kétnyelvűség kognitív előnyei egyértelműen bizonyíthatók. Sajnálatos módon a közösség tagjai gyakran csak elméletben tartják fontosnak a bolgár nyelv fenntartását, ez a budapesti bolgár iskola diáklétszámának folyamatos csökkenésén is lemérhető.

III. A magyarországi bolgár közösség nyelvi jogai és a kisebbségi nyelv megőrzése

A magyarországi bolgárok kisebbségi jogait, ebbe beleértve nyelvi jogait is, a Magyar Köztársaság Alkotmánya, illetve az 1993-as kisebbségi törvény garantálja. A magyarországi bolgár közösség létszámához mérten igen sokszínű intézményrendszerrel rendelkezik, amely intézmények mind a bolgár identitás és nyelv megőrzését hivatottak szolgálni. 2002-ben 30 bolgár kisebbségi települési önkormányzat alakult meg összesen 150 képviselővel, míg 2003. februárban megválasztották a Fővárosi és az Országos Bolgár Kisebbségi Önkormányzatot is. Mint több magyarországi kisebbségnél, ez a folyamat a bolgároknál sem zajlott viták nélkül, a kisebbségi törvény rendelkezései folytán több helyen is előfordult, hogy a kisebbséghez nem tartozó személyeket választottak be a bolgár önkormányzati testületekbe. Ezek a jelenségek gyengítik a kisebbségi identitást és az összetartozás érzését, illetve hozzájárulnak a bolgár közösség további bomlásához és az akkulturáció (asszimiláció) folyamatához.

A kisebbségi nyelv megőrzésére tett erőfeszítések és intézkedések is az utóbbi időben mintha veszítettek volna lendületükből. Már említettük, hogy a budapesti bolgár iskola diákjainak létszáma évről-évre csökken, így az iskolában összevont osztályok működnek, ami viszont csökkenti az oktatás színvonalát és visszatartja a szülőket attól, hogy gyermekeiket beírassák az iskolába. Kérdéses, hogy a bolgár iskola, amely idén ünnepelte 85. évfordulóját, képes lesz-e túljutni ezen a mélypontra. Bár jelenleg a magyarországi bolgárok egyetlen oktatási intézményének bezárása nincsen napirenden, ha a közösség hozzáállása nem változik meg, akár ez is megtörténhet. Jelenleg az iskola 12 osztályában, illetve az alapozó osztályban összesen 64 gyermek tanul.

A '90-es évek közepétől az iskola mellett ún. szombati iskola is működik, ahová azok a bolgár gyermekek járhatnak, akik egyébként magyar iskolában tanulnak, de szüleik fontosnak tartják a kisebbségi nyelv megőrzését. A résztvevőknek lehetőségük nyílik megtanulni írni-olvasni bolgárul, illetve megismerkedhetnek bolgár kultúrával, történelemmel, földrajzzal stb. Szombati iskolák vagy legalábbis bolgár nyelvtanfolyamok indultak Mis-

kolcon, illetve Halásztelken, továbbá a Magyarországi Bolgárok Kulturális Egyesületében is, azonban ezek a kezdeti lelkesedés elmúltával lassan elsorvadtak és befejezték tevékenységüket.

A bolgár kisebbség legsikeresebb kezdeményezése a néptáncsoportok megalakítása, amely számos fiatal számára biztosítja a bolgár népzenevel és táncsal való megismerkedést, illetve a kapcsolatot a bolgár népi kultúrához és az anyaországhoz, ami áttételesen a kisebbségi nyelv megőrzéséhez is hozzájárul.

Összefoglalás

A magyarországi bolgárok szórványban élő, nagyvárosi életmódot folytató közösségének nyelvi jogait a hatályos magyar törvények biztosítják, a hozzáadó kétnyelvűség fenntartásának lehetősége tehát elvben adott. A közösség kis létszáma és az a tény, hogy a bolgárok mintegy kétharmada Budapesten és környékén él, azonban igencsak megnehezíti a bolgár nyelv fenntartását, hiszen a közösség nyelvre jóformán csak a bolgár kisebbségi intézményeken belül használható. A kapott adatok azonban azt mutatják, hogy egyedül az egyházi élet az a színtér, ahol a bolgár nyelv dominál, minden egyéb helyen, a kisebbségi önkormányzatokat is beleértve, a magyar kerül előtérbe.

Egyértelmű, hogy a bolgár közösség (is) előbb-utóbb a nyelvi asszimiláció sorsára jut, ezért azonban nem feltétlenül a magyar állam kisebbségi politikáját kell okolni. Igaz, hogy a kisebbségek jogállásáról szóló törvény szerint a kisebbségi képviselőket nem az adott etnikai csoport tagjai választják, hanem az összes magyar szavazó, továbbá az önkormányzatok tevékenységének ellenőrzése sincs a kisebbségi közösségek kezében. Ennek ellenére a magyarországi bolgárok esetében erősen fennáll az egyéni döntés és felelősség kérdése is, hiszen a szétszórtan élő bolgár családok tagjainak is tudatosan és következetesen tenniük kell a bolgár nyelv fenntartásáért és megőzésért. Bár a kétnyelvű állapot fenntartása igen sok erőfeszítést igényel az adott nemzetiséghez tartozóktól, a hozzáadó kétnyelvűségnek tagadhatatlan előnyei vannak. Az adott nyelv és kultúra megőrzése azonban elsősorban a kultúra hordozóinak kötelessége és felelőssége.

Irodalom

- Bartha Csilla 1995
Nyelvcseré, nyelvvesztés: szempontok az emigráns kétnyelvűség vizsgálatához. In: Kassai Ilona szerk. *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest, 37-47.
- Borbély Anna 2000
A kisebbségi nyelv megőrzését elősegítő faktori Méhkeréken. In: Borbély Anna szerk. *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest, 45-53.
- Boross Marietta 1973
Bolgár és bolgár rendszerű kertészetek Magyarországon 1870-1945. *Ethnográfia* 1-2:29-52.
- Czibulya Ferenc 1987
Bolgárkertészet magyar földön. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest.
- [Kjucsukov] Кючуков, Христо 1998
Билингвизъм сред българските деца в Унгария. [A magyarországi bolgár gyermekek kétnyelvűsége.] *Haemus*. Melléklet. 33-36.
- [Kjucsukov] Кючуков, Христо 1999
Съвременни идеи за обучаване на деца билингви. [A kétnyelvű gyermekek oktatásának modern irányzatai.] IPKU. Várna.
- Menyhárt Krisztina 1998
Mondatértés és szóaktiválás magyar–bolgár kétnyelvű gyermekeknél. In: Lengyel Zsolt – Navracsecs Judit szerk. *Alkalmazott Nyelvészeti Tanulmányok. II.* Veszprémi Egyetem. Veszprém, 137-146.
- Menyhárt Krisztina 2001
Szövegértés egy- és kétnyelvű gyermekeknél. Alkalmazott Nyelvtudomány. I/1. 87-99.
- Menyhárt Krisztina 2000
A beszéd temporális sajátosságai kétnyelvűeknél. In: Gósy Mária szerk. *Beszéd kutatás 2000*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest, 51-63.
- Menyhárt Krisztina 2002a
Az akcentus a magánhangzók tükrében. In: Gósy Mária szerk. *Beszéd kutatás 2000*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest, 38-52.
- Menyhárt Krisztina 2002b
A beszédprodukción és a beszédpercepción sajátosságai magyar–bolgár kétnyelvű gyermekeknél. PhD-disszertáció. ELTE – BTK. Budapest.
- [Menyhátrné Csangova] Чангова-Менихарт, Пенка 1989
Под слънцето на Унгария. [Magyar napfény alatt.] Земиздат. София.
- [Penkova] Пенкова, Росица 1994
За изучаването на български език в унгарска среда. [A bolgár nyelv magyarországi tanításáról.] *Haemus* 2-3:38-40.
- [Szotirov] Сотиров, Петър 2000
Език и живот. [Nyelv és élet.] Bolgár Országos Önkormányzat. Budapest.